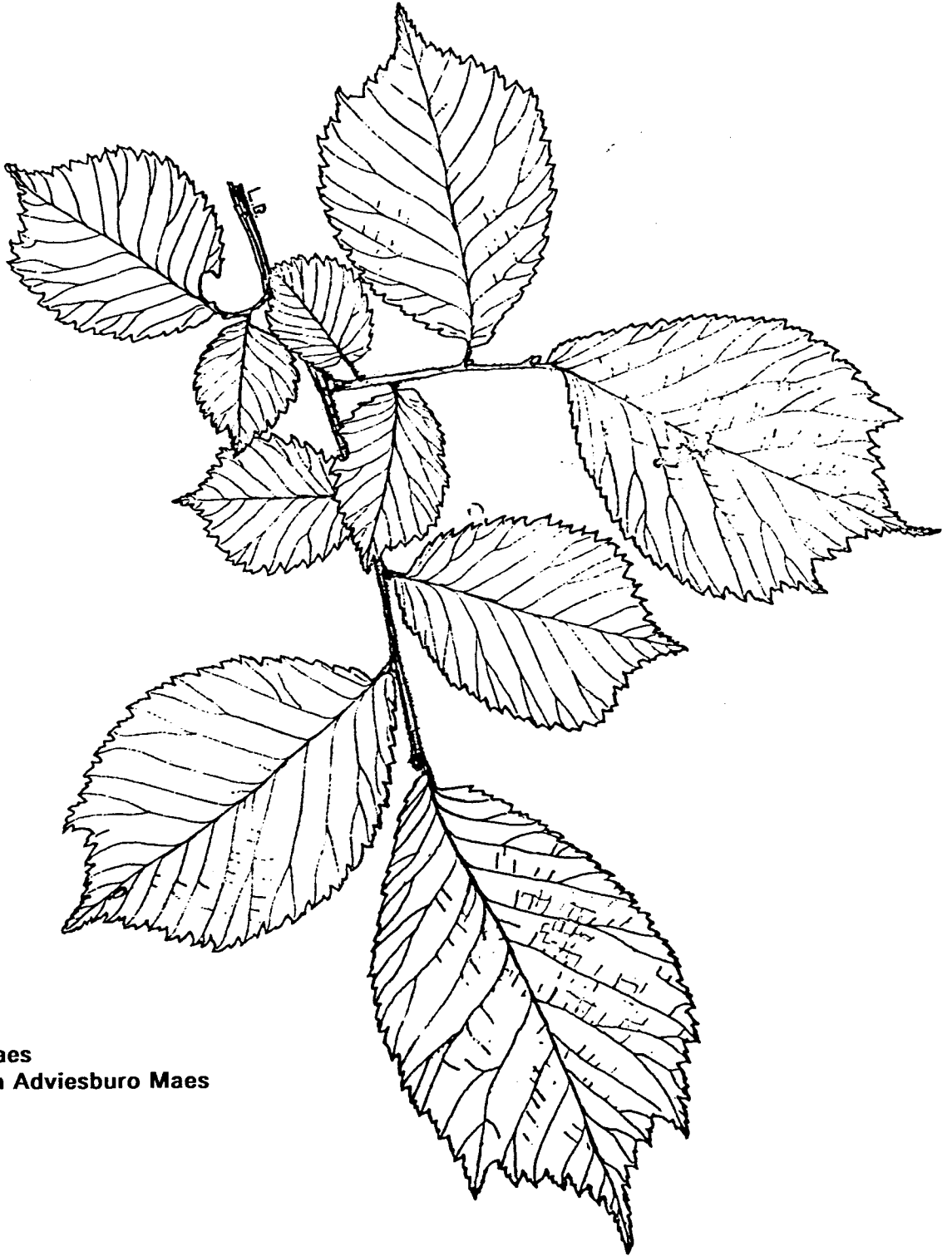

HISTORISCHE DENDROLOGIE VAN PARKEN EN BUITENPLAATSEN
Soelen, Linschoten en Utrechtse Singels.

N.C.M. Maes
Ekologisch Adviesburo Maes

Stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen
Maart 1996.

INHOUD:

1. Voorwoord
2. Inleiding
3. Werkwijze en methode
 - 3.1. Inventarisatiegebied
 - 3.2. De geïnventariseerde bomen en struiken
 - 3.3. Veldwerk
 - 3.4. Voorbeeld veldformulier
4. De inventarisatiegebieden
 - 4.1. Linschoten
 - 4.2. Soelen
 - 4.3. Utrechtse Singels
5. Resultaten van het onderzoek
 - 5.1. Overzicht van de boom- en heestersoorten
 - 5.2. Lijst van de waargenomen soorten
6. Conclusies en aanbevelingen

1. VOORWOORD

Dit onderzoek maakt deel uit van een groter project naar de dendrologische betekenis van parken en buitenplaatsen in ons land. De start valt samen met het natuurbeschermingsjaar 1995 en was het initiatief van de Stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen (SPHB). Drs. H. Tromp (SPHB), Ing. A. Hoekstra (Nederlandsche Dendrologische Vereniging en IDS) en Drs. N.C.M. Maes (Ekologisch Adviesburo Maes) hebben in eerste instantie de werkmethode ontwikkeld en de keuze van de objecten vastgesteld.

In de begeleidingscommissie hadden zitting:

Mr. K.W. Sluyterman van Loo (PHB)

Dr. Ir. Sj. Hendrikx (IKC)

Drs. C. Oldenburger-Ebbers (Centrale Bibliotheek, LU Wageningen)

P. Bakker (Natuurmonumenten)

Dit rapport geeft de resultaten van het onderzoek naar het nog bestaande 19e- en vroeg 20e eeuwse sortiment van bomen en struiken bij de buitenplaatsen Linschoten (U) en Soelen (Gld) en de Singels van de stad Utrecht. Deze keuze is mede gemaakt omdat de objecten geschikt leken als een proefproject om ook methodisch te toetsen. Over de voorgeschiedenis van de drie objecten is vrij veel bekend. Op Linschoten en in Utrecht heeft D.J. Zocher jr. grote invloed gehad op het ontwerp en het sortiment. De buitenplaats Soelen is zeer waarschijnlijk ontworpen door de eigenaar G.J. Verstolk, maar Zocher heeft in een latere fase geadviseerd. In ieder geval past Soelen goed in het tijdsbeeld van dit onderzoek.

Voor het verstrekken van informatie en toestemming voor de betreding van de objecten bedanken we hier nog voor het kasteelbos Soelen de P. Suurmond (Staatsbosbeheer) en Dr.L.H. Albers (Albers Adviezen), voor het landgoed Linschoten de beheerder F. Alta en voor de Utrechtse Singels G. van Berghem. Bij de Utrechtse Singels heeft K. Marsman bijgedragen aan de determinaties van de soorten.

Drs. N.C.M. Maes
Ekologisch Adviesburo Maes
Maart 1996

2. INLEIDING

Bomen en heesters horen onverbrekelijk bij parken en buitenplaatsen. Ze zijn naast de historisch aanleg bepalend voor het ruimtelijke beeld van een bepaalde periode. Dat houdt in dat niet alleen de soortskennis van de houtige gewassen van belang is, maar ook de kennis van de toegepaste (cultuur)variëteiten en klonen. Het visueel-ruimtelijk beeld kan van verschillende variëteiten binnen een soort voor wat betreft de bladkleur of habitus van de kroon behoorlijk verschillen. Vooral bij selecties die door middel van enten en stekken worden gekweekt speelt dit een belangrijke rol.

In de praktijk wordt daar weinig rekening mee gehouden en wordt bij het beheer van parken en buitenplaatsen plantmateriaal gebruikt wat op dat moment bij een kweker voor handen is. In feite is het vergelijkbaar met het vervangen van historische gevels, gemetseld in handvorm vechtstenen of middeleeuwse moppen, door moderne machinaal vervaardigde baksteen, of het wijzigen van een staand metselverband in een modern halfsteens verband. Zo komt het wel voor dat de veel in de 18e eeuw toegepaste 'Zwarte linde' (*Tilia x vulgaris* c.v. 'Zwarte linde') vervangen wordt door een uit Amerika ingevoerde *Tilia cordata* 'Greenspire', een cultivar van de Winterlinde. 'Greenspire' heeft echter een geheel andere habitus en kleur dan de 'Zwarte linde'.

Aanplant van specifieke of bijzondere variëteiten is al een zeer oud gebruik. Met name in de fruitteelt is het enten op onderstam een succesvolle methode om de gewenste vruchten met gewilde eigenschappen te reproduceren. De inheemse wilde Appel (*Malus sylvestris*) en wilde Peer (*Pyrus pyrastrum*) hebben bijvoorbeeld een zeer beperkte consumptiewaarde en had tot de middeleeuwen vooral nut voor de overwintering van het vee. Ook bij lindes en iepen die een grote waarde als laan en sierbomen hebben speelt het gebruik van selecties een grote rol. Selecties van de Hollandse linde werden in de 17e en 18e eeuw al in grote aantallen geëxporteerd naar Duitsland, Engeland en Rusland door Hollandse kwekers. Omdat in ons land vermoedelijk geen lanen uit de 17e en vroeg 18e eeuw meer bestaan is studie naar deze bomen in het buitenland van groot belang.

De belangrijkste bewaard gebleven historische sortimenten dateren uit de 19e en 20e eeuw. Omdat het onderhavige onderzoek ook een oriënterend en proefkarakter heeft ligt in eerste instantie het accent op de laatste twee eeuwen. Omdat bomen en heesters van vóór 1800 zeldzamer zijn en meer bedreigd is het van groot belang dat ook onderzoek daarnaar spoedig aan de orde komt.

3. WERKWIJZE EN METHODE

3.1. Inventarisatiegebied

Binnen de genoemde objecten Linschoten, Soelen en Utrecht zijn die onderdelen gekozen die in de eerste helft van de 19e eeuw zijn (her)aangelegd en opnieuw beplant. In het geval van de Utrechtse Singels, waar het om een vrij groot gebied gaat met zeer veel bomen in die periode. Het gedeelte van de Tolsteegbrug tot en met Sonnenburg is in de inventarisatie opgenomen.

3.2. De geïnventariseerde bomen en struiken

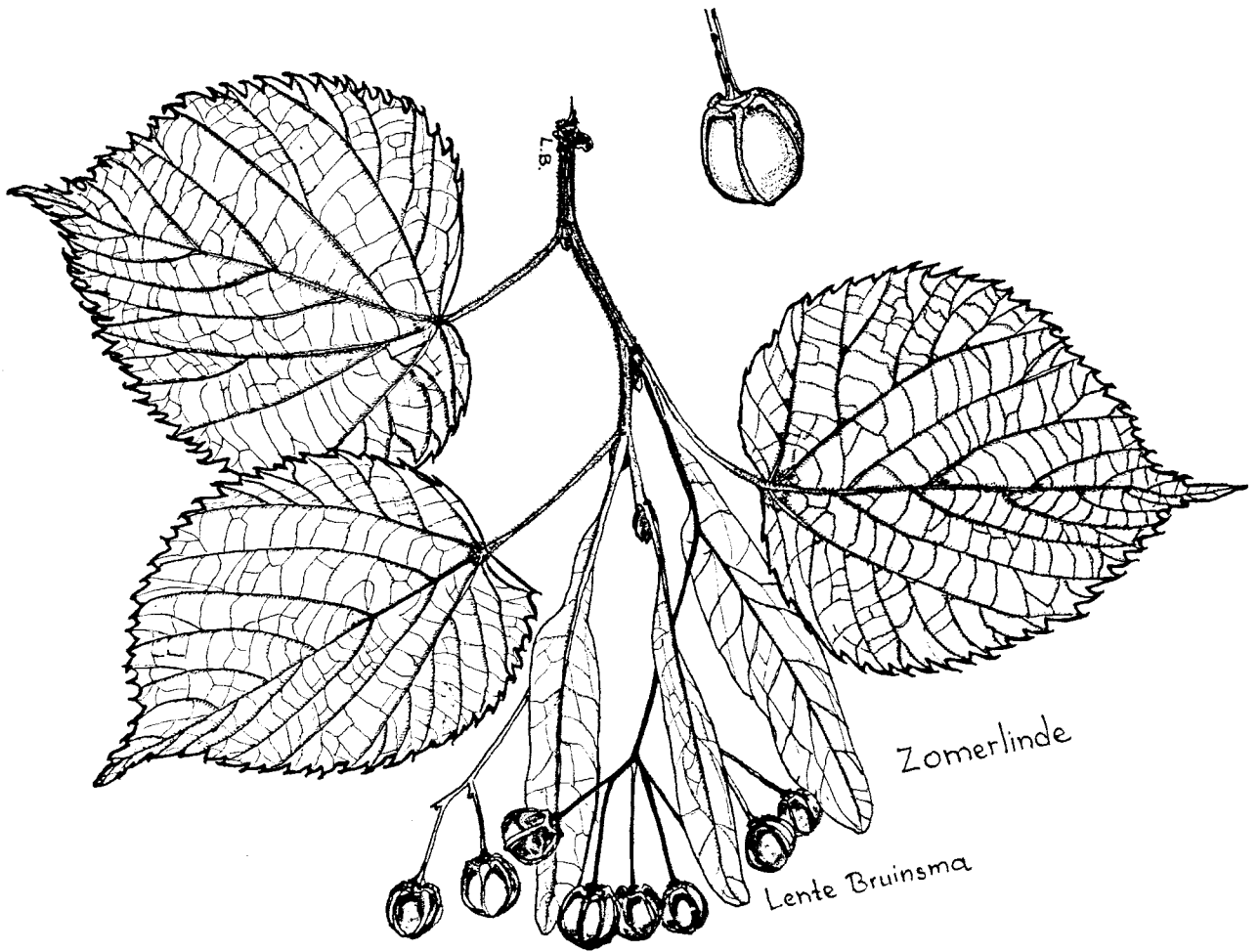
In principe zijn alle bomen uit de 19e eeuw en 20e eeuw tot ca 1920 beschreven. Voor zover daar oudere bomen of heesters in voorkomen zijn die ook meegenomen. De jongere generaties zijn buiten beschouwing gelaten. Bij de beschrijving is een tweedeling van bomen tot ca. 1870 en bomen van ca. 1870 tot ca. 1920 aangehouden. De ouderdom is gerelateerd aan de dikte van de boom. Ofschoon de stamomtrek geen exacte maat is voor de ouderdom geeft die, in samenhang met de standplaats, toch wel een belangrijke indicatie. Ook heesters zijn beschreven voor zover ze de indruk geven ouder dan ca. 1920 te zijn. Zeker bij meerstammige struiksoorten is dat niet altijd gemakkelijk vast te stellen.

3.3. Veldwerk

Van alle geïnventariseerde bomen, en voor zover van toepassing heesters, zijn een aantal kenmerken genoteerd:

- de wetenschappelijke naam en evt. de cultivar-naam.
- de locatie in het park
- de plantwijze (b.v. bosje, laan, rij of solitair)
- de ouderdom van de boom
- de stamomtrek in centimeters; geschat of gemeten
- de boomhoogte in meters; geschat of gemeten
- de kroondiameter in meters; geschat of gemeten
- de vitaliteit in zes categoriën.
- aanwezigheid van uitlopers of meerdere stammen
- de boomvorm
- bijzonderheden
- foto's of dia's
- verzameld herbariummateriaal

Deze kenmerken zijn in een veldformulier verwerkt.

Zomerlinde

Lente Bruinsma

Voorbeeld veldformulier

Nederlandsche Dendrologische Vereniging

Inventarisatie van houtige gewassen NDVnr:

Objectcode: Mon.:

Aanlegperiode parkonderdeel:

Object:		Gemeente:	
Adres:		Provincie:	
Postcode:		Plaats:	
Wetenschappelijke naam:		naamgeving	
Opgenomen door:		☐ twijfel	
Controle:		☐ correct	
Locatie in park:		Ouderdom: ¹⁾	
Plantwijze: Bos Park Bosje Groep (...) Laan Rij Solitair			
Omtrek/hoogte Geschat/gemeten		Jaar van opmeting:	
Kroon diam.		Uitlopers/meerdere stammen	
Gezondheid: 0 1 2 3 4 5		Boomvorm:	
Foto/dia:		Bijzonderheden:	
Herbarium materiaal:			
Wetenschappelijke naam:		naamgeving	
Opgenomen door:		☐ twijfel	
Controle:		☐ correct	
Locatie in park:		Ouderdom: ¹⁾	
Plantwijze: Bos Park Bosje Groep (...) Laan Rij Solitair			
Omtrek/hoogte Geschat/gemeten		Jaar van opmeting:	
Kroon diam.		Uitlopers/meerdere stammen	
Gezondheid: 0 1 2 3 4 5		Boomvorm:	
Foto/dia:		Bijzonderheden:	
Herbarium materiaal:			
Wetenschappelijke naam:		naamgeving	
Opgenomen door:		☐ twijfel	
Controle:		☐ correct	
Locatie in park:		Ouderdom: ¹⁾	
Plantwijze: Bos Park Bosje Groep (...) Laan Rij Solitair			
Omtrek/hoogte Geschat/gemeten		Jaar van opmeting:	
Kroon diam.		Uitlopers/meerdere stammen	
Gezondheid: 0 1 2 3 4 5		Boomvorm:	
Foto/dia:		Bijzonderheden:	
Herbarium materiaal:			

4. DE INVENTARISATIEGEBIEDEN

4.1. Linschoten

Ligging, geomorfologie en bodem

Het landgoed Linschoten ligt nabij het gelijknamige dorp in het Utrechts-Hollands poldergebied, tussen de Hollandse IJssel en de Oude Rijn, binnen een meander van de Lange Linschoten. De Lange Linschoten verbindt middels de noordelijke tak, de Korte Linschoten, de Hollandse IJssel en de Oude Rijn bij resp. Montfoort en Woerden.

Linschoten ligt op ca -0,3 tot -1,0 meter NAP. Het landschap van de Korte- en Lange Linschoten is te karakteriseren als een fossiele, grotendeels verlande, rivierarm bestaande uit rivierklei. Buiten de fossiele rivierloop bestaat de bodem uit klei-op-veen. Het landgoed ligt deels op een oude stroomrug en oeverwal.

Voorgeschiedenis

De oudste vermelding van het toponiem Linschoten is uit 1172, 'Linderscote'. Verondersteld wordt dat de inpoldering van de Polder Wulverhorst, waarin het landgoed gelegen is, in de periode van de 11e tot de 13e eeuw opgepakt is. Mogelijk is het Utrechtse kapittel van de immuniteit van Oud Munster of de Bisschop van Utrecht de stichter geweest, gezien het middeleeuwse patronaatsrecht van dit kapittel. De karakteristieke lange polderkavels zijn nog goed herkenbaar op en in de omgeving van het landgoed Linschoten.

Het huidige kasteel van Linschoten is gebouwd rond 1640, mogelijk 1637. Er zijn voorgangers geweest, maar deze stonden op een andere plaats in de buurt. De aanleg van het park en de tuinen is daarmee eveneens van rond 1640 te dateren. Vermoedelijk dateert de eerste formele aanleg van het landgoed uit 1724. Een belangwekkende situatieschets uit 1796 met formele aanleg is bewaard gebleven. De tuinarchitect J.D.Zocher ontwierp in 1832-1833 een nieuwe aanleg in landschappelijke stijl.

Aanleg van park en tuin

Binnen het ontwerp van Zocher in 1832 zijn onderdelen van de formele aanleg gehandhaafd bleven. Schetsen van dit ontwerp en ook latere opmetingen zijn bewaard gebleven waardoor een goed beeld van de parkgeschiedenis bestaat. Gelukkigerwijze zijn ook plantlijsten van Zocher voor Linschoten bewaard gebleven. In 1920 werd door de toenmalige eigenaar een 'arboretum' aangelegd, naar eigen ontwerp. In 1975 is een herinrichtingsplan opgesteld en uitgevoerd door tuinarchitecte mevrouw L. Gorter-ter Pelkwijk.

Korte karakteristiek

Het oudste park van de buitenplaats Linschoten uit 1833 ligt rondom het landhuis en is geheel omsloten door een gracht. Het landhuis zelf is omgracht. Grotere waterpartijen sluiten op deze gracht aan. Een, enkele jaren geleden verjongde, beukenlaan verbindt de dijk langs de Linge Linschoten met het voorplein van het landhuis. Het park, plaatselijk met relief, wordt vooral bepaald door Witte paardekastanje, Gewone plataan en Gewone es. In noord-westelijke richting is een uitbreiding van het park uit 1845. De uitgestrekte parkbossen zijn daarbij gegroepeerd rondom een centraal weilandgedeelte.

4.2. Soelen

Ligging, geomorfologie en bodem

Het parkbos van kasteel Soelen is gelegen in de Betuwe aan de rivier de Linge. Verondersteld wordt dat de naam van het kasteel en het dorp Zoelen is afgeleid van een verdwenen riviertje 'de Soel' die de Linge met de Lek verbond. De Linge stroomt ten opzicht van Zoelen en kasteel Soelen van noordoostelijke naar zuidwestelijke richting.

Kasteel Soelen en het parkbos ligt op circa 4,5 meter NAP. Het landschap is ontstaan uit rivierafzettingen waaronder een oeverwal. De bodem bestaat uit vrij zware rivierklei.

Voorgeschiedenis.

De oudste vermelding van Zoelen dateert uit 880. Gezien de relatief hoge ligging zullen de Lingeoeverers hier al in de vroege middeleeuwen of eerder bewoond zijn geweest. De kasteelplaats Soelen, en eveneens het er vlakbij gelegen Aldenhage, is middeleeuws, vermoedelijk 13e eeuws. Mogelijk is Aldenhage ouder dan Soelen.

Aanleg van park en tuin.

In de 17e eeuw, na 1666, is op Soelen een lanenstelsel en een sterrenbos aangelegd, waarvan een deel van de structuur en enkele zomereiken bewaard zijn gebleven. In de latere 18e eeuw is een deel van de formele aanleg gewijzigd in vroeg-landschappelijke stijl. Een kaart uit 1805 geeft een goed beeld van de aanleg in de directe omgeving van het kasteel. Ingrijpende veranderingen ontstaan na ca. 1830. Ofschoon J.D.Zoicher vanaf ca. 1837 invloed gehad zal hebben op de aanleg, heeft de eigenaar G.J. Verstolk vermoedelijk het ontwerp voor de nieuwe landschappelijke aanleg zelf gemaakt. De oudste bomen van het parkgedeelte ten zuiden van het kasteel zullen uit ca. 1835 dateren. Niet uitgesloten is dat een aantal bomen ten oosten van het kasteel, met name de lindelaan, nog uit de late 18e eeuw dateren.

Korte karakteristiek

Het park van kasteel Soelen ligt rondom het omgrachte landhuis. In zuidelijke richting ligt het door Verstolk ontworpen park rondom een centraal weiland, waarin enig relief en een tweetal beeldbepalende bomen. Het aspect wordt hier vooral bepaald door Beuken, Eiken, Lindes, Esdoorns en Iepen.

4.3. Utrechtse Singels

Ligging en voorgeschiedenis

De Utrechtse stadssingels liggen op de plaats van de oude middeleeuwse omwalling, op 1 á 3 meter NAP. De stadsbuitengracht dateert in aanleg uit 1122 en werd omstreeks 1260 voltooid. De wallen werden in de 16e eeuw ingrijpend gewijzigd met name door de toevoeging van een viertal bastions en vijf aarden bolwerken.

In 1829 heeft J.D. Zoicher een ontwerp gereed voor zijn 'wandelingen' op de plaats van de oude stadswallen en muren. In 1834 wordt een begin gemaakt met de plantsoenaanleg aan de oostzijde vanaf de Wittevrouwenpoort tot aan Zonnenburg. In 1835 vordert het werk tot en met Manenburg. In 1840 komt Sterrenburg aan de beurt. In 1842 wordt de zuidpunt en westkant vanaf Manenburg tot aan de Bartholomeïbrug aangepakt en in 1844 het deel tot de Mariaplaats. Als laatste worden de bolwerken Lucasbolwerk en Lepelenburg ingericht. Uit de periode 1834 tot 1842 zijn nog vrij veel bomen bewaard gebleven.

Korte karakteristiek

De Utrechtse Singels bestaan uit een stadsbuitengracht en een vrij smalle parkstrook met vrij veel relief. De aanleg in landschappelijke stijl is wat verwaterd maar nog herkenbaar. Van de oudste aanleg zijn enkele in groepen en rijen geplante bomen bewaard gebleven. De oudste generaties bomen bepalen sterk het beeld met name de Platanen, Esdoorns, Iepen, Lindes, Paardekastanjes en Eiken.

Naar schatting zijn er nog zo'n 300 bomen uit de Zoicherperiode. De parkgedeelten worden onderbroken door en viertal bolwerken waar historische bebouwing vanaf de 16e eeuw aspectbepalend is. Plaatselijk zijn er restanten van de middeleeuwse stadsmuur bewaard gebleven.

5. RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK

5.1. OVERZICHT VAN DE BOOM- EN HEESTERSOORTEN

De naamgeving van de soorten is volgens Boom (Boom, Nederlandse Dendrologie, 1982). De herkomst en introductiegegevens zijn eveneens aan Boom ontleent. De hieronder besproken bomen en heesters betreffen uitsluitend de exemplaren die uit de 19e eeuw (een enkele 18e eeuw) of vroege 20e eeuw dateren.

Acer campestre; Spaanse aak of Veldesdoorn (inheemse soort, lang in cultuur).

De Spaanse aak komt in het wild in ons land nog weinig voor, voornamelijk in Limburg en het Maasgebied. Vanouds wordt de soort toegepast als gesnoeide haagvorm. Op Linschoten en de Utrechtse Singels komen enkele zeldzame oude en grote exemplaren voor van deze soort. Op Linschoten is een restant van een berceau van Spaanse aak en Beuk. Er is enige variatie, met name in de bladvorm, wat kan wijzen op verschil in herkomstgebied.

Acer platanoides; Noorse esdoorn (al heel lang in cultuur).

De natuurlijke verspreiding van de Noorse esdoorn bereikt in ons land net niet zijn grens. Al lang zijn de soort en een aantal cultivars in ons land in cultuur. Ook vanwege de bloei, in april en mei, is de soort aantrekkelijk. In de Utrechtse Singels is de soort één keer genoteerd.

Acer pseudoplatanus; Gewone esdoorn (inheemse boomsoort, al heel lang in cultuur).

Op Soelen en in de Utrechtse Singels is de Gewone esdoorn vrij algemeen. Op Linschoten is de soort niet aangetroffen. Gewone esdoorn wordt uit zaad gekweekt vanuit diverse Europese herkomsten. Dit laatste blijkt uit de grote variatie, onder meer in de tekening van de schors, bladvorm en verkleuring in de herfst. Of door Zocher en Verstolk bewust naar variatie binnen de Gewone esdoorn is nagestreefd is niet bekend, maar is denkbaar. In de Utrechtse Singel valt één esdoorn op door een bijzonder klein blad. Een dergelijke vorm is als cultuurvariëteit overigens niet beschreven.

De Gewone esdoorn is vermoedelijk alleen oorspronkelijk in Zuid-Limburg en aldaar als eeuwenoud hakhout bewaard gebleven. In de 17e eeuw en mogelijk late 16e eeuw, is de Gewone esdoorn buiten Zuid-Limburg in cultuur gebracht en met name op buitenplaatsen toegepast. De Gewone esdoorn zaait zeer gemakkelijk uit, wat als een ongerief van de soort beschouwd wordt. Om die reden wordt de soort zowel uit oogpunt van natuurbeheer, als bij beheer van tuinen en parken bestreden.

Acer pseudoplatanus cultivar 'Leopoldii' (1806 België).

Deze cultivar van de Gewone esdoorn kenmerkt zich door onregelmatige lichtgele bladplekken en wordt gekweekt op onderstam. Op Linschoten staat een fraaie groep van drie opgaande bomen van ca. 2 meter stamomvang en ca. 20 meter hoog. In aanleg was het een groep van vier. Ook in de Utrechtse Singels komen verspreid enkele Leopoldii's voor.

Aesculus x carnea; Rode paardekastanje (circa 1800, Frankrijk).

Eén exemplaar op onderstam is genoteerd voor de Utrechtse Singels.

Aesculus hippocastanum; Witte paardekastanje (Balkan, 1557).

Een van de algemenere boomsoorten bij alle drie objecten. Op Linschoten is een opmerkelijke toepassing van door een schimmel geïnfecteerde bomen. Dit levert een knoestige en bossige stam op, die bijdraagt aan een wat romantische parkbeeld. Bij de Witte paardekastanje komen soms takken voor met vrijwel bladgroenloze bladeren. Deze takken lopen ieder jaar uit op dezelfde plaats. Een fraai voorbeeld komt voor in de Utrechtse Singels (Geerte Bolwerk; overigens niet bij de inventarisatie betrokken). Vermoedelijk gaat het meer om toeval dan om bewuste toepassing.

Op Soelen zijn bij de Witte paardekastanje door eenzijdige snoei verlengde takken ontwikkeld, zodat deze een bijzonder effect sorteren aan de randen van het centrale weiland. Op de brug bij het kasteel begeleiden dergelijke verlengde takken de brugbalusters (ca. 12 meter!). Hierdoor wordt er beslist

een bijzonder effect bereikt. Vergelijkbaar is een geleide snoeibeuk op het Broederplein in Zeist. Specifieke cultivars zijn verder niet waargenomen.

Aesculus pavia (ZO.VS, 1711 Engeland) en **Aesculus flava** (O.VS, 1764 Engeland); **Rode- en Gele Pavia**.

Deze twee soorten paardekastanjes komen voor in de Utrechts Singels (Geerte Bolwerk; overigens niet in de inventarisatie). De exemplaren dateren uit ca. 1840 en zijn vermoedelijk de oudste in het land.

Alnus glutinosa cultivar 'Laciniata' (Frankrijk, 1755).

Van deze vrij zeldzame cultivar van de Zwarte els is één exemplaar genoteerd bij de Utrechtse Singels.

Carpinus betulus; Haagbeuk (inheemse soort, lang in cultuur)

De Haagbeuk is een soort van de rijkere bodems in Limburg en Oost-Nederland. Bij de inventarisatie is de soort weinig genoteerd. In de Utrechtse Singels staan enkele oude exemplaren. In Soelen zijn twee Haagbeuken aangetroffen. Er is enig verschil in de gladheid van de schors. Eén exemplaar viel op door een bossige stam.

Carpinus betulus cultivar 'Incisa' (1789, Engeland).

Van deze vrij zeldzame cultivar van de Haagbeuk met onregelmatig ingesneden bladeren zijn twee exemplaren waargenomen in de Utrechtse Singels. Opvallend is dat in een deel van de boom de normale natuurlijke bladeren weer terugkomen.

Cornus mas; Gele kornoelje (inheemse heester, lang in cultuur).

De Gele kornoelje komt alleen in Zuid-Limburg in het wild voor. Er zijn daar vermoedelijk nog zo'n 10-tal autochtone exemplaren. De Gele kornoelje komt voor in de Utrechtse Singels en op Soelen.

Cornus sanguineus; Rode kornoelje (inheems, lang in cultuur)

Algemene struik in Zuid-Limburg en vroeger in het rivierengebied. Misschien is een deel van de landgoedpopulaties terug te voeren op autochtoon plantmateriaal. De Rode kornoelje is genoteerd voor Soelen en Linschoten.

Corylus avellana; Hazelaar (inheems, lang in cultuur)

De Hazelaar is veel toegepast als ondergroei op rijkere bodems. De soort is genoteerd voor Linschoten en Soelen.

Crataegus laevigata; Tweestijlige meidoorn (inheemse struik, lang in cultuur)

Enkele exemplaren van de Tweestijlige meidoorn komen voor op Soelen. Deze soort kan hier beschouwd worden als autochtoon en als een waardevolle inheemse genenbron.

Crataegus x media; Eenstijlige meidoorn x Tweestijlige meidoorn (inheemse, spontaan optredende kruising).

Enkele exemplaren van *Crataegus x media* komen op Soelen voor, waar beide oudersoorten eveneens voorkomen. Zowel de oudersoorten als *Crataegus x media* kunnen hier beschouwd worden als autochtoon en als een waardevolle inheemse genenbron.

Crataegus monogyna; Eenstijlige meidoorn (inheems, lang in cultuur).

Eenstijlige meidoorn is een karakteristieke soort voor het rivierengebied en de rijke bodemtypen. Op Linschoten en Soelen komt de soort voor. Op Linschoten is er een grote morfologische variatie vastgesteld, die vermoedelijk op de herkomst van het plantmateriaal is terug te voeren. Deels gaat het om inkruisingen van andere soorten meidoorns. Op Soelen komt ook de kruising van Eenstijlige meidoorn met Tweestijlige meidoorn voor. (Zie bij *Crataegus x media*).

Evonymus europaeus; Wilde kardinaalsmuts (inheems, lang in cultuur).

De Wilde kardinaalsmuts komt algemeen voor in Zuid-Limburg en de duinen en vroeger ook veel in het rivierengebied. Deze struik met fraaie decoratieve vruchten komt voor in de ondergroei op Linschoten en Soelen.

Fagus sylvatica; Gewone beuk (inheemse soort, al heel lang in cultuur).

Vrij algemene soort. In de Singels van Utrecht zijn beuken schaars, maar er staan wel enkele imposante exemplaren. In het onderzochte traject is één exemplaar genoteerd. Op Linschoten is een restant van een berceau van Beuk en Spaanse aak.

Fagus sylvatica cv 'Atropunicea'; Bruine beuk (sedert de 18e eeuw in cultuur?)

Van de Bruine beuk zijn er in de Singels een zestal aangetroffen en op beide landgoederen ieder één. Van de Bruine beuk bestaan er verscheidene cultuurvariëteiten, met bladkleurverschillen. Cultivar 'Atropunicea' is een verzamelnaam. Bruine beuken worden op onderstam gekweekt. De aangetroffen Bruine beuken zijn geen opvallende cultivars met intensief getinte bladkleur. Vooral op afstand zijn ze echter sterk aspectbepalend.

Fraxinus excelsior; Gewone es (inheemse soort, al heel lang in cultuur).

De Es is een typische boom van kleibodem en het rivierengebied. Vooral op Soelen is de Gewone es algemeen. Op Linschoten komt een zeer omvangrijk exemplaar voor van 375 cm stamomvang en ca. 30 meter hoog. Het betreft ongetwijfeld een van de grootste essen in ons land.

Fraxinus ornus; Pluimes (Z.Eur. en W.Az; lang in cultuur).

Van de Pluimes is één exemplaar waargenomen in de Utrechtse Singels. Het exemplaar staat op onderstam en is door stambrek geknot.

Fraxinus angustifolia; Smalbladige es (Mediterraan; lang in cultuur).

Van Fraxinus angustifolia is één exemplaar waargenomen in de Utrechtse Singels.

Gleditschia triacanthos; Valse christusdoorn (VS, Engeland 1700)

Van deze boomsoort is één exemplaar genoteerd van de Utrechts Singels.

Hedera helix; Klimop (Inheemse heester, lang in cultuur)

Veel voorkomende heester in alle drie objecten, zowel bodembedekkend als op de boomstammen.

Ilex aquifolia; Hulst (inheemse soort, lang in cultuur).

Op Soelen is een oud exmplaar van de Hulst genoteerd.

Ilex aquifolia cultivar 'J.C. van Tol' (origineel in Boskoop, circa 1895)

Van deze vrouwelijke en besdragende cultivar met meer afstaande takken en grotere stekelarme bladeren staan drie oude en grote exemplaren in de Utrechtse Singels.

Ilex aquifolia x Altaclarensis; Grootbladige hulst (1838, Engeland).

Eén vrouwelijk exemplaar (12 meter hoog) van deze kruising tussen Ilex aquifolia en Ilex perado (Azoren, Madeira, Canarische eilanden; 1789, Engeland) staat in de Utrechtse Singels.

Laburnum anagyroides; Gouden regen (C. en Z.Europa; 1560 Duitsland)

Deze decoratieve heester is genoteerd voor Soelen.

Ligustrum vulgare; Wilde liguster of Gewone liguster (inheems, lang in cultuur).

De Wilde liguster komt van nature voor in Zuid-Limburg en de kalkrijke duinen. Ook in het rivierengebied komt de soort voor, maar is daar sterk achteruitgegaan. Op Linschoten komen twee oude struiken voor.

Orixa japonica (Japan; 1856 Nederland).

Deze zeldzame grillige en typisch geurende struik staat in de Utrechtse Singels.

Philadelphus sp.; Boerenjasmijn.

De oudere Boerenjasmijnen zijn veelal ontstaan als hybriden van soorten uit Noord-Amerika. Oude struiken komen voor op Soelen.

Pinus nigra var. nigra; Oostenrijkse den (Z.O.Europa, 1835 Engeland).

Van deze variëteit van de Zwarte den is een groot exemplaar genoteerd voor de Utrechtse Singels. Dit is de laatste den in de Utrechtse Singels die bewaard is gebleven. Bij de aanleg van de Singels zijn vrij veel naaldbomen toegepast, maar later weer verwijderd. De destijds nog nauwelijks aangeplante boom is hier als een nieuwe bijzonderheid toegepast rond 1840.

Platanus x acerifolia; Gewone plataan (ca. 1670, Engeland)

De Gewone plataan is de kruising tussen de Oosterse- en Westerse plataan resp. afkomstig uit het Mediterrane gebied en de VS. Een groot aantal Gewone platanen zijn als opgaande bomen toegepast op Linschoten. Enkele indrukwekkende exemplaren, in groepjes en rijen aangeplant, staan in de Utrechtse Singels. Platanen worden ook veel als snoeibomen toegepast. Platanen worden nogal eens door de bliksem getroffen, waardoor overlangse scheuren in de stam ontstaan. In de loop van de jaren overgroeien deze verwondingen, waardoor op fraaie wijze de regeneratiekracht van deze soort te zien is. In de Utrechtse Singels staat een zeer dikke plataan met opvallend knoestige stam, wat wel vaker bij dit geslacht voorkomt.

Platanus orientalis; Oosterse plataan (Mediterrane gebied, 1548 Engeland).

Oosterse platanen staan in de Utrechts Singels, maar niet binnen het onderzochte traject.

Populus x canescens; Grauwe abeel (vermoedelijk inheems, lang in cultuur).

Van deze kruising tussen de Ratelpopulier en de Witte abeel is één exemplaar genoteerd in de Utrechtse Singels.

Prunus cerasifera cultivar 'Atropurpurea'; Kerspruim cv (1875, Frankrijk).

Kerspruim met roodbruin blad en wijnrode vruchten. Eén exemplaar is genoteerd voor de Utrechtse Singels. De kerspruim wordt op onderstam gekweekt.

Prunus mahaleb; Weichselboom (lang in cultuur).

Deze kersesoort bereikt zijn areaalgrens in ons land net niet. Een oud exemplaar is genoteerd voor de Utrechtse Singels.

Prunus padus; Vogelkers (inheemse struik, lang in cultuur)

De Vogelkers komt voor op Linschoten en Soelen in de ondergroei voor.

Pterocarya fraxinifolia; Gewone vleugelnoot (Kaukasus en Klein Azië; 1792, Engeland).

Van deze boomsoort is één exemplaar in de Utrechtse Singels genoteerd.

Quercus cerris; Moseik of Turkse eik (O. Medit., 1735 Engeland).

Eén exemplaar in de Utrechtse Singels. Overigens is de Moseik in andere, iets later aangelegde, Singeltrajecten meer toegepast, zowel solitair als in groepen met andere eikesoorten. Er is enige variatie in bladvormen, mogelijk vanwege verschillende herkomsten.

Quercus robur; Zomereik (als inheemse soort vanouds al in cultuur).

Een algemene soort bij alle drie objecten. Er zijn geen speciale cultivars waargenomen. Vanwege de kweek uit zaad is er altijd wat genetische variatie aanwezig. Bij sommige bomen is enige inkruising van Wintereik (*Quercus petraea*) aanwezig, zoals in de Singels van Utrecht. Zomer- en Wintereik komen van nature vaak naast elkaar voor en vormen dan ook hybridezwermen. Zaadoogst levert dan altijd de nodige variatie op. Op Soelen viel de zeer vroege bloei op van Zomereik rond 15 april. Het betroffen de oudste generatie Zomereiken hier die mogelijk nog uit de 18e eeuw dateren. Zeer oude eiken, wellicht eerste helft 18e eeuw, komen voor op Linschoten. Zomereiken worden nogal eens getroffen door de bliksem. Er ontstaan daardoor veelal overlangse scheuren in de stam, die in de loop der jaren geleidelijk weer overgroeid raken. Ze illustreren daarmee op fraaie wijze het grote

regeneratievermogen van de eik.

Ribes rubrum; Aalbes (inheems, lang in cultuur)

De Aalbes komt in het wild voor. Diverse selecties en kruisingen worden gekweekt en kunnen spontaan uitzaaien. Op Soelen en Linschoten komt de Aalbes in de ondergroei voor.

Ribes uva-crispi; Kruisbes (inheems, in cultuur sedert ca. 1500).

De Kruisbes komt in het wild voor, met name in Zuid-Limburg en in de binnenduinen. Diverse selecties worden gekweekt, die spontaan kunnen uitzaaien. De Kruisbes komt voor op Soelen en Linschoten.

Rosa nitidula; Hondсроos (inheems)

Deze roos uit de groep van de hondсроzen is aangetroffen op Soelen. De roos kan aangeplant zijn, maar kan ook spontaan gevestigd zijn. Rosa nitidula is de algemeenste Hondсроos-sippe en ontkiemt gemakkelijk op kleigrond.

Staphylea pinnata; Pimpernoot (C. en Z.Europa, 1696 Engeland).

Enkele exemplaren van deze zeldzame decoratieve struik komen voor op Soelen.

Symphoricarpos albus var. laevigatus; Sneeuwbes (O.Canada en N.VS, 1817 Engeland).

Algemene heester in parken en buitenplaatsen als onderdeel van landschappelijke aanleg. De soort breidt zich gemakkelijk en kan zich lang handhaven. In alle drie objecten aangetroffen.

Taxodium distichum; Moerascypres (VS; 1640 Engeland).

Van deze naaldverliezende boomsoort is één exemplaar genoteerd in de Utrechtse Singels. Buiten het geïnventariseerde gedeelte is een groep van Moerascypresen uit circa 1845. De Moerascypres heeft als merkwaardigheid knievormige luchtwortels, die zich langs de waterkant ontwikkelen.

Taxus baccata; Taxus (inheemse soort, al zeer lang in cultuur).

Alleen op Linschoten een grotere groep aanwezig. Op Soelen staat een zeer oud exemplaar, mogelijk nog uit de 18e eeuw. De taxus is een langzaam groeiende wintergroene tweehuizige naaldboom. Oude exemplaren zijn vrij zeldzaam. In het wild is de Taxus in ons land bijna uitgestorven. Vermoedelijk komt de soort alleen rond Winterswijk nog als autochtoon voor op lemige en zavelige bodem.

De Taxus is veel toegepast in formele tuinen in allerlei snoeivormen. In landschappelijke aanleg wordt de taxus toegepast als boomvorm.

Tilia platyphyllos; Zomerlinde (inheemse soort, lang in cultuur).

De Zomerlinde komt in ons land in Zuid-Limburg en Oost-Gelderland nog schaars in het wild voor. In die streken wordt deze lindesoort ook op landgoederen en in lanen wel toegepast. Elders in ons land wordt voornamelijk de Hollandse linde vanouds toegepast. Enkele exemplaren van de Zomerlinde zijn op Linschoten en in de Utrechtse Singels aangetroffen. De Zomerlinde op Linschoten is een zeer gehavend exemplaar maar vanwege de zeldzaamheid genetisch van grote waarde.

Tilia x vulgaris; Hollandse linde (cultuurlinde sedert de 17e, mogelijk de 16e eeuw, in gebruik).

De Hollandse linde is een kruisingsproduct van de Zomer- en Winterlinde, de twee in ons land voorkomende wilde lindesoorten. Buiten Zuid-Limburg en Oost-Gelderland is het de meest algemene linde in ons land. Een groot aantal Hollandse lindes komen voor op Soelen en betreft de cultivar 'Zwarte linde'. Mogelijk zijn de meeste lindes die in laanverband aan de oostzijde van het landgoed nog uit de 18e eeuw. Ook op de binnenplaats van het kasteel Soelen staat een groep 'Zwarte lindes' die de gracht begeleiden. Deze zullen uit de late 19e eeuw dateren. Op Linschoten staat binnen het onderzochte deel één 'Zwarte linde'.

Ulmus glabra cultivar 'Cornuta' (1835, Frankrijk).

Deze cultivar van de Ruwe iep is een (of meer) selectie(s) van een vrij algemene in het wild voorkomende variëteit. In de Utrechtse Singels staan twee exemplaren van deze cultivar. Eén

exemplaar is circa 30 meter hoog en heeft een stamomvang van 540 cm. Dit is vermoedelijk de dikste iep in ons land. Niet alleen de waterloten, maar ook de kort- en langlotbladeren van de kroon hebben ingesneden bladeren met twee lobben. Het andere exemplaar is minder duidelijk gelobd.

Ulmus glabra cultivar 'Exoniensis' (circa 1826, Engeland).

Van deze cultivar van de Ruwe iep met kegel-zuilvormige kroon en iets gekroesde bladeren is één exemplaar in de Utrechtse Singels waargenomen.

Ulmus x Hollandica; Hollandse iep (lang in cultuur).

Vooraf in de Utrechtse Singels komen nog vrij veel Hollandse iepen voor, deels de oude cultivar 'Vegeta'. Deels is het plantmateriaal niet op een speciale cultivar terug te brengen.

De cultivar 'Vegeta' komt van origine uit Engeland (circa 1750).

Viburnum opulus; Gelderse roos (inheems, lang in cultuur)

Deze heester is genoteerd voor Soelen.

5.2. LIJST VAN WAARGENOMEN SOORTEN.

Soorten	Linschoten		Soelen		Singels	
	1840	1880	1840	1880	1840	1880
<i>Acer campestre</i>		2			3	
<i>Acer pseudoplatanus</i>	1		4	5	2	8
<i>Acer pseudoplatanus</i> cv. 'Leopoldii'	4					6
<i>Aesculus x carnea</i>						1
<i>Aesculus hippocastanea</i>	5	5	10	11	4	3
<i>Aesculus hippocast.</i> (type met infectie)	2					
<i>Alnus glutinosa</i> cv. 'Laciniata'						1
<i>Carpinus betulus</i>			1	1		4
<i>Carpinus betulus</i> cv. 'Incisa'					1	1
<i>Cornus mas</i>				x		1
<i>Fagus sylvatica</i>	5	2	1	11		1
<i>Fagus sylvatica</i> cv. 'Atropunicea'	1		2		2	5
<i>Fraxinus excelsior</i>	3		4	3		3
<i>Fraxinus angustifolia</i>						1
<i>Fraxinus ornus</i>						1
<i>Gleditschia triacanthos</i>						1
<i>Ilex aquifolia</i>						1
<i>Ilex aquifolia</i> cv. 'Altaclarensis'						1
<i>Ilex aquifolia</i> cv. 'J. van Tol'						3
<i>Orixa japonica</i>						1
<i>Pinus nigra</i> var. <i>nigra</i>					1	
<i>Populus x canescens</i>						2
<i>Platanus x acerifolia</i>	3				10	2
<i>Prunus cerasifera</i> var. <i>Atropurpurea</i>		x				1
<i>Prunus mahaleb</i>						1
<i>Pterocarya fraxinifolia</i>						1
<i>Quercus cerris</i>						1
<i>Quercus robur</i>	6	3	9	3	1	8
<i>Taxodium distichum</i>						1
<i>Taxus baccata</i>	1	1	1			2

Soorten	Linschoten		Soelen		Singels	
	1840	1880	1840	1880	1840	1880
<i>Tilia platyphyllos</i>	1				1	2
<i>Tilia x vulgaris</i> cv. 'Zwarte linde'		1	23	7		12
<i>Ulmus glabra</i> var. <i>cornuta</i>					1	1
<i>Ulmus glabra</i> var. <i>exoniensis</i>					1	
<i>Ulmus x hollandica</i>			2	3	5	4

<i>Cornus sanguinea</i>	x	x		
<i>Corylus avellana</i>	x	x		
<i>Crataegus x media</i>			x	
<i>Crataegus laevigata</i>			x	
<i>Crataegus monogyna</i>	x	x		
<i>Evonymus europaeus</i>	x	x		
<i>Hedera helix</i>	x	x		x
<i>Laburnum anagyroides</i>			x	
<i>Ligustrum vulgare</i>	x			
<i>Philadelphus</i> sp.			x	
<i>Prunus padus</i>	x	x		
<i>Ribes rubrum</i>	x	x		
<i>Ribes uva cripsi</i>	x	x		
<i>Rosa nitidula</i>			x	
<i>Staphyllea pinnatum</i>			x	
<i>Symphoricarpos albus</i>	x	x		x
<i>Viburnum opulus</i>			x	

6. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Uit dit onderzoek blijkt dat er op de buitenplaatsen van Linschoten en Soelen en de Singels van Utrecht nog vele bomen en heesters bewaard zijn gebleven uit de periode 1830-1920. Het zijn vooral Europese soorten en variëten en in minder mate uit het nabije Oosten en Noord-Amerika. Aziatische soorten zijn in de minderheid. In beperkte mate zijn ook bomen van vóór 1830 bewaard gebleven. Vergeleken met de deels bewaard gebleven leveringslijsten van soorten blijkt dat het merendeel van de bomen en heesters in de loop van de tijd zijn verdwenen. De plaats van die soorten is naast het toegenomen volume van een beperkt aantal soorten, ingenomen door andere soorten en al dan niet spontane verjonging. Met het verdwijnen van die soorten is ook het totale kwalitatieve en kwantitatieve beeld van de parken en buitenplaatsen ingrijpend gewijzigd.

Deze verarming van soorten duidt extra op het belang van de nog bestaande oorspronkelijke beplanting als cultuurhistorische, en in mindere mate natuurlijke, genenbron. Behoud van deze genenbronnen en benutting ervan voor zaad- en stekmateriaal is dringend aan te bevelen.

Gebleken is dat veel iepen in de loop van de tijd zijn verdwenen door de iepenziekte. Ofschoon hierdoor meestal de soorten zelf niet verdwijnen, door verjonging via wortelopslag, verdwijnt wel het beplantingsbeeld. Een visie op de beheersing van de iepenziekte, en wellicht andere boomziekten, in relatie tot de cultuurhistorische waarde is aan te bevelen.

Naar verhouding is van de periode van de tweede helft van de 19e eeuw meer bewaard gebleven dan van de eerste helft en ouder. Bij vervolgonderzoek is het daarom van belang meer aandacht te besteden aan beplantingen van vóór 1850.

LITERATUUR

Anoniem, Lijst der Boomen toebehorende aan de stad Utrecht, 1830.

L.H. Albers, Landgoed Soelen. Utrecht, 1995.

T. Bals, Utrechts Singelboek. Utrecht 1988.

B.K. Boom, Nederlandse Dendrologie. Wageningen 1982.

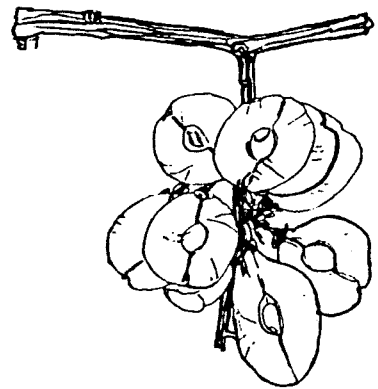
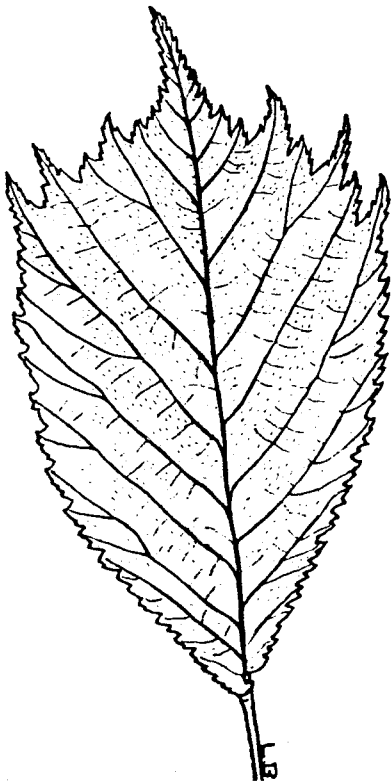
Coll. L. Copijn, Rekeningen boeken, Linschoten. 1808.

T.J.M. Janson, Stadsvademeccum. Deel 4: Boomsoorten en gebruikswaarde. Arnhem 1994.

W. Reinink e.a., Landgoed Linschoten. Bussum 1994.

J.D. Zoher, rekeningen 1833 en 1835.

B. Zijlstra e.a. Parken in Utrecht. Utrecht 1988.

Ulmus glabra
tuwe idp

